

Anna Skotnicka

System postaci działających w powieści Wadima Szefnera "Pałac dla trojga albo wyznanie kawalera"

Rusycystyczne Studia Literaturoznawcze 4, 155-160

1980

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

System postaci działających w powieści Wadima Szefera „Pałac dla trojga albo wyznanie kawalera”

Anna Skotnicka

Wadim Szefer (ur. w 1915 roku) jest współcześnie piszącym poetą i prozaikiem na stałe związanym ze swym rodzinnym miastem Leningradem. Działalność twórczą rozpoczął w latach trzydziestych jako członek Zjednoczenia Poetów przy Związku Pisarzy w Leningradzie i jednocześnie jako autor wierszy okazjonalnie drukowanych w gazetach i czasopismach leningradzkich. Pierwszy zbiorek wierszy poety ukazał się wiosną 1940 roku. Jednakże dopiero kolejne tomiki (*Nieoczekiwany dzień* — 1958, *Znaki ziemi* — 1961) spotkały się z przychylną oceną krytyki i utwierdziły status Szefera jako poety. Jego poezja reprezentuje typ liryki rozmyślań i wywodzi swój rodowód z filozoficznej liryki Tiutczewa. Niejednokrotnie przybiera ona postać obrachunku z przeszłością, często także zawiera naukę moralną.

Rok 1957 wyznacza w twórczości Wadima Szefera kolejny etap. Jest to data ukazania się autobiograficznej powieści *Obłoki nad drogą*. Jest pewną prawidłowością, że droga artystyczna wielu pisarzy współczesnych wiedzie do prozy poprzez poezję. Zjawisko to możemy zaobserwować na przykładach twórczości Olgi Bergholz, Bułata Okudźawy, Włodzimierza Sołouchina, Rasuła Gamzatowa i innych. Również dla Szefera proza nabiera coraz większego znaczenia, jednakże mimo dwudziestoletniego dorobku pisarza nie doczekała się dotychczas szczegółowej analizy¹.

Utwory prozatorskie Szefera niejednokrotnie są autokomentarzami do wierszy, bowiem autor podejmuje w nich, rozwija i pogłębia problemy postawione w swojej poezji. W pojęciu samego pisarza proza jest

¹ Krytycy zwracali przede wszystkim uwagę na poetycką twórczość Wadima Szefera, traktując jego działalność prozatorską w sposób marginalny. Patrz na przykład jedyna monografia I. Kuźniczowa: *Wadim Szefer. Oczekiwania i problemy. Statii o pisatielach-sowriemiennikach. Sbornik*, pod red. J. Andriejewa i E. Kałmanowskiego, Leningrad 1977, s. 260—293. Poza tym wypowiedziano się na temat prozy Szefera w artykułach i recenzjach. Por. na przykład A. Lippielis: *Proza Wadima Szefera*, „Nowyj Mir” 1968, nr 11, s. 258—261, S. Smolanicz: *Priznanija*, „Litieraturnaja Gazieta” 1970, nr 11, s. 198—199.

„kontynuacją poezji przy pomocy innych środków”². W prozatorskiej twórczości Wadima Szefnera możemy wyróżnić dwa zasadnicze nurty obejmujące prozę obyczajową i psychologiczną z elementami autobiografii (na przykład opowiadania: *Teraz, wiecznie i nigdy* — 1963, *Cicha prośba* — 1961, *Milion w pocie czoła* — 1970, powieści *Imię dla ptaka* — 1975 i *Siostra smutku* — 1968) oraz prozę fantastyczną (na przykład: *Kulista tajemnica*, *Szczęśliwy pechowiec* — 1964, *Skromny geniusz* — 1963, *Pałac dla trojga...* — 1968).

Powieść *Pałac dla trojga...* należy do gatunku prozy fantastycznej. Nie jest to jednak tzw. fantastyka naukowo-techniczna. Najlepiej określił ten gatunek sam pisarz, wypowiadając się w artykule *Świat zasługujący na zdziwienie* w następujący sposób:

„Когда я говорю „фантастика”. — то я подразумеваю под этим словом не так называемую научно-техническую фантастику, а ту фантастику, которая прямо вытекает из понятия „фантазия”. Сказочность, странность, возможность творить чудеса и ставить героев в сказочные условия — вот что привлекает в этом жанре.”³

Ten gatunek szefnerowskiej fantastyki określano mianem fantastyki moralnej⁴ lub prozy quasi-fantastycznej⁵ czy też współcześnie bajkowej⁶.

Celem niniejszej pracy jest analiza systemu postaci działających⁷ w powieści Wadima Szefnera *Pałac dla trojga...*, a więc określenie funkcji jaką odgrywają one w płaszczyźnie kompozycyjnej i semantycznej utworu. Postaramy się przede wszystkim udowodnić, że gatunek literacki, którego ta powieść jest reprezentantem oraz jej idea implikuje taki a nie inny system postaci.

Jednym z głównych problemów w twórczości Szefnera jest poszukiwanie przez człowieka szczęścia. Bohaterowie utworów utożsamiają szczęście z miłością, przyjaźnią, przydatnością dla społeczeństwa. Nie zawsze udaje się im osiągnąć ten cel, w potocznym rozumieniu nazywa się ich pechowcami. Mimo wszystko pozostają jednak szczęśliwi, gdyż — w myśl epikurejskiego pojęcia szczęścia — samo życie jest radością. Dlatego też preferowany przez Szefnera (bowiem występujący w różnych wariantach w całej jego twórczości) typ bohatera możemy nazwać, korzystając ze sformułowania autora — „szczęśliwym pechowcem”⁸.

Zasygnalizowany problem poszukiwania szczęścia podejmuje również powieść *Pałac dla trojga...* W centrum utworu stoi protagonista —

² W. Szefner: *Sopriażenije wriemion*, „Litieraturnaja Gazieta” 1968, nr 43, s. 3.

³ Idem: *Mir dostoin udiwlienija*, „Woprosy Litieratury” 1967, nr 4, s. 73.

⁴ I. Kuźmiczow: *op. cit.*, Leningrad 1968, s. 186.

⁵ A. Makiedonow: *op. cit.*, s. 161.

⁶ Ibidem.

⁷ Termin przyjęty za J. Jagiełło: *Polska ballada ludowa*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1975, s. 33—56. Przez termin „postać działająca” rozumiem tę postać, która ujawnia się przede wszystkim poprzez czyny, a z takimi postaciami spotykamy się, jak twierdzię, w analizowanym utworze.

⁸ Wadim Szefner tak zatytułował jedną ze swych powieści fantastycznych.

Wasia, będący jednocześnie jakby dominantą kompozycyjną powieści, gdyż wszystkie zdarzenia, postaci i ich czyny jawią się nam jako prze-filtrowane przez jego świadomość. Bohater rywalizując ze swym przy-jacielem Goszą o miłość Tosi, postanawia zaimponować ukochanej jazdą na nartach. Za miastem, podczas treningu, spotyka Lidę, która wprowadza go do podziemnego pałacu, będącego obiektem jej ojca, człowieka potrafiącego robić „coś z niczego”. Wasia, podczas pobytu w pałacu, po-kochał — z wzajemnością — Lidę. Ojciec jednak zgodził się na ich zwią-zek tylko pod warunkiem, że pozostaną do końca życia w jego podziem-ny pałacu. Wasia wraca na ziemię, ale bogactwo ofiarowane mu przez ojca Lidy sprawia, że przestaje pracować, nie jest więc pełnoprawnym i pełnowartościowym członkiem społeczeństwa. Lida, po ucieczce od ojca, wskutek nieporozumienia, wątpi w miłość Wasi i popełnia samobójstwo. Po śmierci ukochanej w bohaterze zachodzi wewnętrzna zmiana, zaczyna pracować, a obraz Lidy zachowuje na całe życie. Gosza, po nieudanym małżeństwie z Tosią, spokój i zadowolenie odnajduje w drugim małżeń-stwie. Natomiast idee ojca Lidy giną wraz z jego śmiercią, co ilustruje nam sen protagonisty.

Jak zauważamy, każda z postaci, którą wprowadza narrator, jest umo-tywowana funkcjonalnie. Te, które nie odegrały w życiu protagonisty żadnej roli są tylko wspomniane imiennie (tak rzecz ma się na przykład z matką Lidy). Pozostałe postaci tworzą w powieści pewien spójny wew-nętrznie system. Przyjmujemy, że składa się nań pięć postaci. Trzy z nich grają rolę zasadniczą, dwie pozostałe spełniają natomiast funkcję po-mocniczą, ale równie istotną w płaszczyźnie kompozycyjnej utworu. Jed-ną z nich jest Tosia, której istnienie wyzwala działanie protagonisty:

„Эта Тося вклинилась в нашу жизнь и хоть она ни на миг не поссорила нас, но с неё начались все наши передрыги и роковые невзгоды, которые для меня продолжаются и ныне в преклонном возрасте.”⁹

Drugą osobą jest Lida, która wprowadza Wasię do pałacu ojca, umożli-wiając w ten sposób ich spotkanie i rozwiązanie konfliktu.

Główna linia konfliktu powieści prowadzi od protagonisty Wasi do jego antagonisty — ojca Lidy. Każdy z nich ma indywidualny światop-ogląd pozostający w opozycji do światopoglądu przeciwnika. Światop-ogląd ojca Lidy zasadza się na pragnieniu absolutnego wyalienowania się ze społeczeństwa, do czego w jego mniemaniu uprawnia go, a nawet w pewnym sensie zmusza fakt, iż ma on nadprzyrodzony dar tworze-nia „czegoś” z „niczego”.

„Я считал, что человек с таким великим даром обязан беречь себя как зеницу ока и не должен рисковать собой [...]” (s. 535)

⁹ W. Szefner: *Dworiec na troich, ili Priznanije chołostiaka*, [w:] *Izbrannyje proizwiedienija*, t. 2, Leningrad 1975, s. 537—538 (dalej cytuję według tego samego wydania, podając strony w tekście)

Skazuje więc siebie i swoich najbliższych na życie w podziemnym pałacu, w świecie odseparowanym od społeczeństwa. W przeciwieństwie do postawy, jaką przyjmuje wobec świata ojciec Lidy, protagonista nie może, ale też nie chce, żyć poza społeczeństwem. Motywację jego wyboru znajdujemy w słowach:

„Я не мог променять всю жизнь на эту золотую и платиновую тюрьму” (s. 580)
 „Под землёй я чувствовал себя нетрудовым элементом и даже паразитом” (s. 577)

„Да и вообще жизнь всё-таки там, наверху, а не под землёй. К тому же мне не хотелось [...] терять своего друга Гошу” (s. 579)

Wszystkie te stwierdzenia wskazują, jak silnie Wasia był związany ze swym dotychczasowym życiem, jednakże jego wybór, jak daje się zauważyć, jest raczej instynktowny niż uświadomiony. Jednakże konflikt zachodzący między protagonistą i antagonistą nie jest ich wyłącznym udziałem, ale wciąga w sferę swego oddziaływania i inne postaci. Dyskusja z ideą antagonisty toczy się również na płaszczyźnie relacji Wasia — Gosza. Światopogląd Goszy jest wybitnie realistyczny, co znajduje między innymi wyraz w zaprzeczeniu możliwości istnienia fantastycznego świata antagonisty:

„Если не можешь говорить мне правды — молчи. Но не брешь мне про какие-то дурацкие золотые стены и подземные хоромы. Не симулируй из себя ненормального!” (s. 586)

W analizowanym utworze mamy więc do czynienia z trzema — wzajemnie się wykluczającymi — pozycjami światopoglądowymi:

- fantastyczną ojca Lidy,
- realistyczno-fantastyczną Wasi,
- realistyczną Goszy.

Te trzy światopoglądy istnieją w utworze tylko pozornie na zasadzie równouprawnienia, gdyż rozwiązanie konfliktu rozstrzyga spór na korzyść protagonisty. W ostatecznym rozrachunku on znajduje w życiu radość i zadowolenie, natomiast jego antagonistą umiera w samotności, nie pozostawiając po sobie nawet śladu istnienia.

Wymienione postaci — Wasia, ojciec Lidy i Gosza — spełniają podstawową funkcję w wyjawieniu tezy powieści, a co za tym idzie na ich sporze zasadza się semantyka analizowanego utworu. Proponowany przez pisarza — konsekwentnie realizowany w innych utworach — model postawy wobec świata łączy więc w sobie pierwiastki realistyczne z emocjonalnymi. Konstruując taki typ bohatera, pisarz polemizuje zarówno z czysto racjonalnym podejściem do życia (Gosza), jak i z postawą utopijną (ojciec Lidy).

Opierając się na spostrzeżeniu Stanisława Eilego¹⁰, możemy wysnuć wniosek, że faktycznie dyskusja z ideą antagonisty i Goszy prowadzona jest z pozycji świadomości nadrzędnej utworu, której obecność jest widoczna w sferze „sensów naddanych”, a wyraża się w wypływającej z treści — tezie, że talent i umiejętności, które nie służą dobru ludzkiemu skazane są na zapomnienie.

Występująca w utworach Szefnera polemika z różnymi modelami zachowań ludzkich i postaw determinuje sposób konstruowania postaci i ich systemu. Najczęściej realizowanym przez pisarza sposobem jest budowanie systemu postaci na zasadzie kontrastu, opozycji, co obserwujemy również w analizowanej powieści. Zauważamy również, że postaci są charakteryzowane wyłącznie poprzez czyny, tylko w przypadku dziewcząt jest podany ich wygląd zewnętrzny. Pierwszoosobowa narracja implikuje zewnętrzną perspektywę wobec pozostałych postaci. Dlatego też, o ile przeżycia podmiotu są przekazywane w formie monologu wewnętrznego, o tyle o przeżyciach pozostałych bohaterów dowiadujemy się za pośrednictwem przejawów zewnętrznych. Nie są więc podane ich charakterystyki wewnętrzne oraz obrazy psychologiczne. Postaci odgrywają zatem czysto funkcjonalną rolę. Ich czyny mają znaczenie alegoryczne, a rozwiązanie konfliktu zawiera naukę moralną, poprzez którą realizuje się podstawowy — dydaktyczny — cel utworu. Dlatego też system postaci jest tak zbudowany, że spełnia on funkcję środka wyrażania tezy utworu, dla której zilustrowania postaci owe zostały stworzone.

¹⁰ Por. cytat: „[...] przekonania podmiotu sprawczego rozpadają się na twierdzenia dotyczące bezpośrednio rzeczywistości literackiej i takie, które mówią wprawdzie tylko o świecie przedstawionym, ale przez syntetyczno-oceniającą charakterystykę tego ostatniego zmierzają do podobnych celów, tj. do wyrażania światopoglądu autora” (S. Eile: *Światopogląd powieści*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1973, s. 23—24).

Анна Скотница

**СИСТЕМА ПЕРСОНАЖЕЙ ПОВЕСТИ ВАДИМА ШЕФНЕРА
„ДВОРЕЦ НА ТРОИХ, ИЛИ ПРИЗНАНИЕ ХОЛОСТЯКА”**

Резюме

Целью настоящей работы является анализ системы персонажей в повести Вадима Шефнера „Дворец на троих или признание холостяка” (1968). Повесть принадлежит к жанру так называемой нравственной фантастики. Поэтика этого жанра, как полагаются, напоминает поэтику сказки. Утверждается, что дидактическая функция, которую эта повесть выполняет, определяет построение системы персонажей. Эта система строится по принципу функциональности, а её основная задача заключается в выявлении главной идеи произведения.

Anna Skotnicka

**THE SYSTEM OF CHARACTERS OF VADIM SHEFNER'S NOVEL „THE PALACE
FOR THREE OR THE CONFESSION OF BACHELOR”**

S u m m a r y

The aim of this article is an analysis of the system characters of Vadim Shefner's novel „The palace for three or the confession of bachelor” (1968). The novel belongs to a genre which might be called — moral fiction. The poetics of this genre, as it is supposed, is similar to that of the fable. It has been stated that the didactic function fulfilled by the novel defines the structure of the system of characters. This system is built up according to the principle of functionality, and its main task is to disclose the principle idea of the novel.